

ВІДГУК

офіційного опонента на дисертаційне дослідження

Черновської Лілії Володимирівни на тему «Психологія соціальної компетентності молоді в умовах трансформаційних змін соціуму», поданого на здобуття наукового ступеня доктора психологічних наук зі спеціальності 19.00.05 – соціальна психологія; психологія соціальної роботи

Актуальність рецензованого дослідження зумовлена складним і суперечливим переходом українського суспільства на інноваційний етап розвитку, коли реформаційному оновленню і змістовній модернізації підлягають різні сфери життєдіяльності молоді, які вимагають високого рівня розвитку її соціальної компетентності. Це природно вимагає системного наукового осмислення інноваційних процесів, критичної рефлексії пройденого шляху та прогнозування ймовірних небезпек. Саме у цьому проблемному контексті докторська дисертація Черновської Л.В. характеризується своєчасністю, оскільки присвячена дослідженню психологічних основ соціальної компетентності молоді в умовах трансформаційних змін соціуму.

Констатовано, що значна кількість педагогічних, соціологічних, політологічних досліджень зачінає різні аспекти проявів широкого спектру питань соціальної компетентності молоді, проте соціально-психологічний аспект зазначеної проблеми вивітлено вкрай недостатньо та фрагментарно. У зв'язку з цим актуальність обраного у рецензованому дослідженні напрямку є очевидною, а звернення Черновської Л.В. саме до розробки методологічних та змістовно-процесуальних засад психологічного забезпечення оптимізації процесу розвитку соціальної компетентності молоді в умовах трансформаційних змін соціуму слід оцінювати позитивно.

Основні методологічні позиції дослідження викладені дисертанткою аргументовано та коректно. Чітко визначено об'єкт, предмет і мету дослідження, а також наукові завдання, які потрібно виконати для її

досягнення. Методи дослідження у своїй сукупності дозволяють системне вирішення поставлених завдань наукового дослідження.

Надійність і вірогідність результатів дослідження забезпечена методологічною обґрунтованістю вихідних положень, критичним аналізом стану досліджуваної проблеми, використанням широкої літературної бази (325 джерел) та комплексу взаємопов'язаних методів наукового пізнання, репрезентативністю вибірки, поєднанням кількісних та якісних методів аналізу даних.

Наукова новизна отриманих Черновською Л.В. результатів дослідження полягає у тому, що вперше здійснено концептуалізацію проблеми дослідження соціальної компетентності молоді через розкриття специфіки взаємовпливу психологічних вимірів соціальної компетентності молоді і сучасних викликів трансформаційного соціуму, актуалізацію гендерної проблематики та висвітлення світоглядних, ціннісних і соціокультурних трансформацій у векторі розвитку соціальної компетентності молоді в умовах трансформаційних змін соціуму; виокремлено структурні складові соціальної компетентності молоді (парціальні компетентності): комунікативну, громадянську, соціальної взаємодії, культурно-дозвіллєву, здоров'язбережувальну, кожна з яких включає когнітивний, аксіологічний, мотиваційний, поведінковий, емоційно-вольовий, рефлексивний компоненти, та розкрито особливості їх поєднання, що забезпечують успішність процесу соціалізації молоді, зокрема у вигляді продуктивного виконання нею соціальних ролей та функцій соціальної орієнтації, адаптації, інтеграції загально-соціального й особистого досвіду; визначено соціально-психологічні і вікові аспекти динаміки розвитку соціальної компетентності молоді в умовах трансформаційних змін соціуму; виявлено показники соціальної компетентності молоді у трансформаційному соціумі та проведено їх диференціацію за виокремленими структурними складовими цього конструкту; з'ясовано психологічну специфіку соціальної компетентності молоді, пов'язану з особливостями функціонування її структурних складових

та рівнями прояву (індивідуально-особистісним, соціальним, діяльнісно-прогностичним) в умовах трансформаційних змін соціуму; розроблено модель процесу розвитку соціальної компетентності молоді із визначенням його мети, завдань, принципів, компонентів, умов та результатів у трансформаційному соціумі.

Схвальної оцінки заслуговує визначення авторкою змістовно-процесуальних засад побудови і реалізації програмно-цільового проєкту психологічного забезпечення оптимізації процесу розвитку соціальної компетентності молоді у трансформаційному соціумі та доведення його ефективності.

У *першому розділі* дисертаційної роботи дисертантка достатнього ґрунтовно проаналізувала основні підходи зарубіжних і вітчизняних дослідників до вивчення проблеми соціальної компетентності молоді в умовах трансформаційних змін соціуму.

Дослідницею проведено теоретико-методологічний аналіз підходів до вивчення змісту, структури та функцій соціальної компетентності молоді у науковому просторі та показано, що соціальна компетентність переважно трактується як багаторівневе особистісне утворення, яке формується протягом життя людини, та зміст якого змінюється з урахуванням характеру вимог, що висувуються до її соціальних ролей, особливостей вітагенного досвіду, віку тощо.

Авторкою розкрито соціально-психологічні та вікові аспекти динаміки розвитку соціальної компетентності молоді. Дослідницею встановлено, що вирішуючи проблеми розвитку соціальної компетентності вчені розглядають її на соціально-психологічному рівні та на рівні психології розвитку. У першому випадку, соціальна компетентність визначається у широкому значенні як інтегративна характеристика, що відображає можливості проявів адаптивного та неадаптивного видів активності суб'єкта діяльності в їх діалектичній єдності, у другому випадку, на рівні психології розвитку, соціальна компетентність розглядається як інтегративне поняття, яке

відображає можливість суб'єкта усвідомлювати взаємопов'язані процеси професіоналізації, соціальної адаптації та особистісного самовизначення і успішно керувати ними.

Дисертанткою проаналізовано сучасні підходи до соціально-психологічних умов та чинників розвитку соціальної компетентності молоді та наведено стадії цього процесу (фіксація знань, оцінювання, дія, присвоєння).

Систематизація наукових досліджень дозволила авторці підкреслити складність, суперечливість і недостатню концептуальну розробленість сутнісно-змістовної характеристики феномену соціальної компетентності молоді; виділити головні напрямки вивчення психологічного забезпечення оптимізації процесу розвитку соціальної компетентності молоді у трансформаційному соціумі, в основі яких лежить специфіка завдань дослідження.

У *другому розділі* дисертації Черновською Л.В. здійснено концептуалізацію проблеми дослідження соціальної компетентності молоді через розкриття специфіки взаємовпливу психологічних вимірів соціальної компетентності і викликів трансформаційного соціуму, актуалізацію гендерної проблематики та висвітлення світоглядних, ціннісних і соціокультурних трансформацій у векторі розвитку соціальної компетентності молоді в умовах трансформаційних змін сучасного соціуму. Авторка слушно наголошує, що соціальна компетентність є операційно оформлена соціальна (життєва, екзистенційна) методологія особистості. У ній вирішальною виступає методологія у сфері цінностей та знань, антропології, психології, соціології тощо. Її відмінна риса – синтез цінностей і технологій. У структурі особистості ця компетентність займає середній рівень, пов'язуючи верхній, духовно-теоретичний, з нижнім, практико-функціональним, що безпосередньо обслуговує повсякденне життя. Без цього середнього рівня верхній стає абстрактним, відірваним від соціальної дійсності, а нижній – ціннісно та методологічно незрілим. Крім

того, соціальна компетентність пов'язана з дією, з переведенням цінностей та знань у вольовий процес самовизначення та практико-орієнтованої діяльності молодшої людини. Тому, у розвитку соціальної компетентності молоді особливе значення має воля, тобто здатність молодшої людини усвідомлено і продуктивно діяти у просоціальному векторі відповідно до цінностей-смислів і знань (зокрема, про побудову та функціонування соціальних інститутів суспільства, соціальної структури та процеси тощо). Дисертанткою підкреслено, що розвиток соціальної компетентності молоді є одним із найважливіших чинників ефективної реалізації її власних життєвих планів та стратегій, а, загалом, й успішності процесів соціальної адаптації та соціалізації, а також зазначено, що соціальна компетентність має ситуативну і вибіркочу форми прояву, тому серед її характерних ознак виокремлено диференційованість і гнучкість, значущість яких підвищується в умовах трансформаційних змін сучасного соціуму.

У *третьому розділі* роботи Черновською Л.В. визначено психологічну специфіку соціальної компетентності молоді в умовах трансформаційних змін соціуму, пов'язану з її рівнями (індивідуально-особистісним, соціальним, діяльнісно-прогностичним). Зокрема, це специфіка, що пов'язана з тілесним та духовним життям молодшої людини. Вона включає вміння самостійно будувати ієрархію цінностей, мислити доказово, послідовно та систематично, володіти технікою вираження думки; передбачає психічне самоуправління, володіння здоров'язберігаючими технологіями, психосексуальну грамотність. Така специфіка загалом включає особистісно-розвивальні технології, які підтримують та розвивають тілесні і духовні сили молодшої людини. Крім того, це специфіка, що пов'язана зі життєздійсненням молодшої людини у суспільному життєвому просторі, у системі соціальних інститутів і відносин. Такий зміст трансуб'єктивний, наіндивідуальний; він передбачає розуміння своєрідності соціальної реальності, цільове призначення соціальних інститутів, головних сфер суспільства, ціннісних основ буття людини, сім'ї, колективу, праці та власності, професії; вміння втілювати комунікативні,

економічні, правові та інші технології у суспільному житті. Якщо психологічна специфіка першого рівня пов'язана з внутрішнім досвідом, то зміст другого рівня – з досвідом зовнішнім. І нарешті, це специфіка, що зумовлена розгортанням життєдіяльності молодого людини у часі: вміння проєктувати сценарій власного життя і планувати свій життєвий шлях. Зміст діяльнісно-прогностичного рівня, як узагальнює дисертантка, включає знання про особливості, переваги та недоліки основних періодів життя людини. Він дозволяє зрозуміти молоді свої соціально-антропологічні «координати» та свої можливості, об'єднати цінності та знання у проєкт власного життя, оформити смислову життєву спрямованість та усвідомити себе відповідальним творцем своєї долі, досягнути своє життя у динаміці.

У четвертому розділі авторкою розкрито змістовно-процесуальні засади побудови і реалізації програмно-цільового проєкту психологічного забезпечення оптимізації процесу розвитку соціальної компетентності молоді у трансформаційному соціумі та проаналізовано його ефективність.

Дисертанткою підкреслено, що важливим елементом, який виконував роль сполучної ланки між методами та прийомами, які забезпечували розвиток соціальної компетентності учасників програмно-цільового проєкту, було, зокрема, навчання конструктивному компромісу, оволодіння вміннями вирішувати конфліктні ситуації.

З погляду на те, що відродження та розвиток національних традицій у культурі, мистецтві та освіті є одним із пріоритетних напрямків державної політики щодо розвитку соціально компетентної молоді, а звернення до минулого своєї країни дозволяє краще зрозуміти ментальні координати, у межах програмно-цільового проєкту Черновською Л.В. була запропонована стратегія розвитку соціально компетентної молодого людини у відповідності з моральними стрижнями нації, що передбачає глибоке знання психологічних основ національного виховання, врахування вікових та індивідуальних особливостей молоді. З цих позицій одним із визначальних та найпотужніших засобів національного виховання та підвищення соціальної компетентності

учасників розробленого програмно-цільового проєкту авторкою було задіяно фольклорне мистецтво, що виступало однією з найдосконаліших форм освоєння світу у всій повноті його екзистенційної та творчої універсальності.

Оцінка ефективності програмно-цільового проєкту щодо забезпечення оптимізації процесу розвитку соціальної компетентності учасників здійснювалася дисертанткою у ході формувального експерименту та за його результатами довела позитивну динаміку всіх показників за визначеними критеріями і загалом за динамікою рівнів соціальної компетентності його учасників.

Слід наголосити, що рецензоване дисертаційне дослідження Черновської Л.В. має вагомим теоретичним значенням та безсумнівною практичною цінністю, яка полягає у тому, що матеріали дослідження можуть бути використані при підготовці освітньо-професійних та освітньо-наукових програм в освітніх компонентах з проблеми оптимізації процесу розвитку соціальної компетентності особистості в умовах трансформаційних змін соціуму. Розроблений авторкою програмно-цільовий проєкт психологічного забезпечення оптимізації процесу розвитку соціальної компетентності молоді може бути рекомендований для впровадження у закладах освіти, консультативних Центрах, Центрах соціально-психологічної адаптації, Центрах психо-соціальної допомоги з метою підвищення рівня соціальної компетентності молоді в умовах трансформаційних змін соціуму.

Позитивної оцінки заслуговує те, що результати проведеного дослідження широко впроваджені у діяльність організацій та установ різного рівня, зокрема науково-практичного Центру медико-соціальних та психотехнологій (м. Київ); у науково-методичну роботу Інституту психології імені Г.С. Костюка НАІШ України; у науково-методичну та консультативну роботу Південноукраїнського інституту психології, психотерапії і управління (м. Одеса); у роботу ГО «Фонд розвитку підприємництва і реалізації бізнес-ідей» (м. Київ); у наукову та навчально-методичну роботу Східноукраїнського національного університету імені Володимира Даля; у навчально-виховну та

наукову роботу Одеського національного університету імені І.І. Мечникова; у навчальний процес Університету Григорія Сковороди в Переяславі; у навчально-наукову та виховну роботу Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника; у навчально-науковий процес та виховну роботу кафедри практичної психології ІНМГІ Одеського національного морського університету; у науково-методичну роботу Навчально-наукового гуманітарного інституту Таврійського національного університету імені В.І. Вернадського; у методичну та наукову роботу Хмельницького національного університету.

Результати дисертаційного дослідження пройшли також належну апробацію на міжнародних (в тому числі й за межами України) та всеукраїнських науково-практичних конференціях, форумах, стажуваннях, семінарах, програмах, проєктах. Основні положення й висновки дисертаційної роботи представлено у 56 публікаціях авторки, з яких 1 одноосібна монографія, 32 статті у наукових фахових виданнях із психології (з них 23 статті – у наукометричних виданнях, з яких 5 статей – у наукометричній базі Web of Science Core Collection), 23 публікації – у збірниках матеріалів науково-практичних конференцій та інших виданнях.

Реферат повністю відображає концепцію та основні методологічні позиції дисертації, її зміст, теоретичні положення, емпіричні результати, висновки. У дисертації не виявлено академічного плагіату, фабрикації, фальсифікації.

Аналіз тексту дисертації дає підстави вважати, що Черновська Л.В. на високому науково-методичному рівні спланувала та здійснила змістовне дослідження, зробила ґрунтовні висновки, які мають науково-теоретичне та прикладне значення. У цьому аспекті дисертантка проявила себе не тільки як успішний науковець, але й як вдумливий викладач-новатор, практикуючий психолог, спроможний запропонувати та перевірити нові форми і методи роботи з молоддю в процесі розвитку її соціальної компетентності в умовах

трансформаційних змін сучасного соціуму, організувати консультативну та корекційно-розвивальну роботу у відповідному напрямку.

Разом із цим, потрібно зазначити, що дисертація Черновської Л.В. не позбавлена деяких недоліків і положень, які можуть послугувати підставою для дискусії.

1. На нашу думку, потребують більш ґрунтовного розкриття параметри соціально-психологічної зрілості, які впливають на процес розвитку соціальної компетентності молоді в умовах трансформаційних змін сучасного соціуму та забезпечують його ефективність.

2. З тексту роботи залишилося не зрозумілим, з якими специфічними функціями пов'язаний соціальний статус молоді в процесі розвитку її соціальної компетентності в умовах трансформаційних змін соціуму.

3. Важливим вбачаємо виокремлення особливостей інтеріоризації цінностей молоддю в процесі розвитку її соціальної компетентності в умовах трансформаційного соціуму, що, однак, було здійснено авторкою поверхово.

4. У дослідженні дисертанткою розроблено потужний програмно-цільовий проєкт психологічного забезпечення оптимізації процесу розвитку соціальної компетентності молоді в умовах трансформаційних змін соціуму. Однак, хотілося б почути, за допомогою яких принципів є можливим досягнення ефективної реалізації зазначеного проєкту.

Проте, наведені зауваження не впливають на загальну позитивну оцінку дисертаційної роботи, яка має вагому наукову новизну, теоретичне та практичне значення для соціальної психології, психології соціальної роботи, а також для інших наукових галузей, що займаються дослідженням проблеми розвитку соціальної компетентності молоді в умовах сучасного трансформаційного соціуму.

Дисертаційне дослідження Черновської Л.В. за своїм змістом, науковим рівнем та оформленням є завершеним самостійним дослідженням, яке відповідає вимогам пп. 7, 8, 9 «Порядку приєудження та позбавлення наукового ступеня доктора наук», затвердженого постановою Кабінету Міністрів України № 1197 від 17.11.2021 р., що висувуються до докторських

дисертацій.

Отже, вважаємо, що дисертація Черновської Л.В. «Психологія соціальної компетентності молоді в умовах трансформаційних змін соціуму» є завершеною працею, в якій отримані нові науково обґрунтовані теоретичні та емпіричні результати вирішення означеної проблеми, а Черновська Лілія Володимирівна заслуговує на присудження наукового ступеня доктора психологічних наук за спеціальністю 19.00.05 – соціальна психологія; психологія соціальної роботи.

Офіційний опонент:

доктор психологічних наук, професор,
завідувачка кафедри теоретичної психології
Інституту управління, психології та безпеки
Львівського державного університету
внутрішніх справ

З.Я. Ковальчук

